

Tatvina je lastnina

1

Nekoč je bilo nemogoče govoriti o blagu, ne da bi hkrati mislili otipljivo in oprijemljivo stvar. Blagovna proizvodnja je bila vezana zgolj na materijo in silo, ki jo je preoblikovala, ter s tem ustvarila ali povečala njeno vrednost. Pomembno je bilo, kdo si je lastil proizvodna sredstva, saj je temu delavec prodal svojo delovno silo. Lastnik proizvodnih sredstev si je lahko s pomočjo najete delovne sile ustvaril dobiček na podlagi presežne vrednosti, ki jo je blago pridobilo v produkcijskem procesu. Problem je bil v tem, da tisti, ki niso bili lastniki proizvodnih sredstev, niso imeli pravice in posledično možnosti do okoriščenja s presežno vrednostjo, ki jo je ustvarilo njihovo delo. Marx je menil, da je to obdobje samo prehodno, saj bo antagonizem med maloštevilnimi lastniki in množico prodajalcev delovne sile privedel v pravičnejšo družbo, kjer bomo lastniki vsi. In res je prišlo do spremembe, vendar ne na področju problematike, ki izvirar iz pravice lastnikov, temveč pri samem objektu lastninjenja. Pojem blaga kot objekta lastnine in produkcijskega sredstva ni več vezan izključno na materijo. Z nastankom nematerialne produkcije, umskih delavcev in njihovih virtualnih produktov se je pojem blaga razširil iz materialnega v virtualen prostor. Poblagovljenjenje virtualnega prostora je razširilo tudi sam koncept lastnine – lastnina je postala intelektualna.

Posameznik se še vedno lahko na podlagi lastninjenja okorišča s presežno vrednostjo svoje lastnine, vendar pa je ta vrednost odvisna od dejavnikov, ki niso nujno vezani na sam produkcijski proces. Iz tega vidika ni več toliko pomembno, kdo je lastnik produkcijskih sredstev, temveč to, kdo si lasti sredstva za povečanje vrednosti objekta, ki je lastninsko zaščiten. Ker sama lastninska pravica še ne ustvarja presežne vrednosti, jo lastniki »prenesejo« na tiste, ki to vrednost lahko ustvarijo.

Problematika ekonomskih odnosov v virtualnem prostoru je spodbudila avstralskega filozofa McKenzija Warka, da je napisal nov manifest, ki ni več komunistični, temveč hekerski. Povod za njegov nastanek je antagonizem med novima razredoma: vektorialističnim in hekerskim, ki sta se izoblikovala glede na način produkcije, odnos do lastninjenja in posledično nasprotujoče si interese.

¹ Hekirati se v računalniški terminologiji prevaja kot preprogramirati. V družbenem kontekstu bi torej hekiranje pomenilo »preprogramiranje« družbenih kod, sistemov, normalizacij, konstruktov in reprezentacij. Izraz bi lahko prevedli kot (raz)ustvarjanje.

² Tudi onkraj razredne nujnosti, saj hekiranje celo samo razrednost.

Hekerji¹ so posamezniki, ki producirajo novo iz starega, nove stvari, ideje, pojme, koncepte, doživetja in percepcije iz surovih materialov v umetnosti, znanosti, politiki, filozofiji in kulturi. Določa jih vsaka proizvodnja znanja, kjer je mogoče zbirati podatke in jih izlužiti v informacijo. S proizvodnjo in spreminjanjem abstrakcij ustvarjajo možnosti novega onkraj nujnosti.²

Hekerske razrednosti pa ne konstruira le njihova sposobnost inovacije, ampak svojstven odnos do lastnine. Lastnina, pravi Wark, je abstrakcija oziroma pravni hek, ki konstruira razred ustvarjalcev intelektualne lastnine. S tem ko hekerski razred abstrakcijo zasebne lastnine razširja na informacijo, informacijo transformira v lastnino – intelektualno lastnino, vključujoč patente, trgoške znamke ter materialne in moralne pravice avtorjev. Ta razred pa nima samo sposobnosti kreacije nove vrste lastninske forme, temveč tudi nove vrste odnosov onstran lastninjenja. V tem primeru njihov interes ni več interes lastnikov, ampak interes producentov. »Kot razred hekerji spoznavajo, da je njihov razredni interes najbolj izražen skozi boj za osvobajanje proizvodne abstrakcije, ne samo od partikularnih okovov te ali one oblike lastnine, ampak za abstrakcijo od same oblike lastnine.« (Wark, 2006: 22)

In kateri so razlogi, ki spodbujajo interes hekerskega razreda po odpravi lastnine? Kateri procesi naredijo lastnino problematično? Je to delo, prilaščanje ali zakon? Marx je razmišljal, da se problem skriva v ločitvi lastnine od dela, saj je prvotna lastninska pravica izhajala iz dela in ne iz posedovanja. Pravi, da so se nekoč v ekonomskih odnosih srečevali samo enakopravni posestniki blaga ali delovne sile. Tuje blago so si lahko prilastili samo s prodajo lastnega blaga ali s prodajo lastnega dela. Menjava ekvivalentov pa se je tako izmaličila, da je menjava postala samo navidezna, gola oblika brez vsebine. Tisti del kapitala namreč, ki se zamenja za delovno silo, je za prvotna razmerja tako rekoč ukraden kapital, saj pomeni del produkta tujega dela, prilaščenega brez ekvivalenta: »Prvotno se nam je lastninska pravica zdela pravica, ki temelji na lastnem delu. (...) Zdaj pa lastnina nastopa na kapitalistovi strani *kot pravica do prilaščanja tujega neplačanega dela* ali njegovega produkta, na delavčevi strani pa kot nezmožnost prilastiti si svoj lastni produkt. *Ločitev lastnine od dela* postane nujna konsekvence zakona, ki je navidezno izhajal iz njune *identitete*.« (Marx, 1961: 658)

Za njegovega političnega nasprotnika Proudhona pa niti delo ne more upravičevati lastninske pravice. Lastnina, meni Proudhon, je nemogoča sama po sebi. Nemogoče jo je misliti. Razlog je v tem, da vse človeško delo neizogibno izhaja iz kolektivne moči, zato postane tudi vsa lastnina kolektivna in nedeljiva. Natančneje rečeno, samo delo ne opravičuje lastnine, ampak jo – nasprotno – uničuje. »Toda lastnina je po svojem sekundarnem pomenu in po razlagi zakona pravica zunaj družbe; to pa zato, ker je jasno, da če bi bilo posamezno premoženje družbeno premoženje, bi bili pogoji enaki za vse in protislovno bi bilo reči: *lastnina je človekova pravica, da po svoji volji razpolaga z družbeno lastnino*. Če smo torej združeni zavoljo svobode, enakosti, varnosti, pa nikakor nismo zavoljo lastnine; če je torej lastnina *naravna* pravica, pa ta naravna pravica nikor ni *družbena*, ampak *antidružbena*.« (Proudhon, 1970: 52) Niti delo, niti prilaščanje, niti zakon ne morejo ustvariti lastnine. Lastnina je nemogoča, ker je posledica brez vzroka, ker je proizvajalka koristnosti, ki ničesar ne proizvaja.

Pogoj družbenega življenja je lahko le individualna posest, meni Proudhon, ki je dejanska in ne pravna stvar. Posest je dejstvo, lastnina pa je zakonska sposobnost oziroma pravica. In namesto da bi tako kot Marx sklenil, naj se lastnina razdeli med vse, je zahteval, da jo je treba zaradi splošne varnosti odpraviti.

Proudhon se je zaobljubil, da si bo prerezal vrat, če slednja zahteva ne bo izpolnjena. Tega sicer ni storil, dosegel pa je, da njegova maksima »lastnina je tatvina« še 141 let po njegovi smrti odmeva med nekaterimi njenimi nasprotniki. Wark pravi, da bi lahko v sodobnem svetu, kjer prevladuje intelektualna lastnina, maksimo preobrnil. Namesto »lastnina je tatvina« bomo sedaj vzklikali »tatvina je lastnina« (Wark, 2006: 176).

Dandanes je že skoraj normalno na internetu ponujeno datoteko misliti kot dar, kot virtualno kopijo posameznikove posesti, katere razdeljevanje med drugimi nikogar ne oškoduje. Eden takšnih primerov je izmenjava datotek »vsakogar z vsakomer« oziroma »peer to peer«, kjer lahko daruješ datoteke, ki jih imaš shranjene v računalniku.

Ko si posameznik naloži javno dostopno datoteko v svoj računalnik, ne obstaja zato ena datoteka manj. Z vidika posedovanja je torej v virtualnem svetu tatvina nemogoča. Omogoči jo šele lastninska pravica. Tatvina implicira lastnino. Tako pri izmenjavi datotek kršimo zakon, če reproduciramo in podarimo datoteko, ki je še vedno avtorskoppravno zaščiten. Če na primer svoj glasbeni CD, ki ga kupim v trgovini, darujem drugim na spletu, sem po avtorskem pravu kriminalka. Enako se zgodi s kupljeno knjigo, ki še ni v javni domeni in jo poskenirano objaviš na spletu.

Avtorska dela so po slovenskem Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah zaščiteni še sedemdeset let po avtorjevi smrti (ZASP, 44/2006, čl. 59.). Poleg moralnih pravic varujejo še pravico do reproduciranja, distribuiranja in dajanja v najem. Kupljeno delo (kupljeno kot posest in ne kot lastnina) lahko reproduciramo največ v treh primerkih na papirju ali na *kateremkoli drugem nosilcu*, če to storimo za zasebno rabo (ZASP, 44/2006, čl. 50). To pomeni, da je četrta kopija glasbenega CD že kraja. Ker se število kopij za zasebno rabo težko nadzoruje, so avtorji po novem deležni tudi pravice do nadomestila, ki ga dobijo pri vsaki prodaji praznih nosilcev zvoka ali slike, naprav za tonsko ali vizualno snemanje, novih naprav za fotokopiranje in celo od samih fotokopij. Problem se torej ne skriva v sami reprodukciji, ampak v tem, da delo uporablja nekdo, ki za uporabo ni plačal. Celó v javnih splošnih knjižnicah je treba za vsako uporabo oziroma izposojó knjige avtorju zagotoviti knjižnično nadomestilo.³ Knjižničarka, ki bi v splošni knjižnici izposodila avtorskoppravno zaščitenó delo, ne da bi izposojó zabeležila v sistem COBISS, je torej po avtorskem pravu tatíca.

Kot alternativa logiki lastninjenja so posamezniki ali organizacije formirali spletne portale elektronskih knjig slovenskih avtorjev,⁴ kjer za uporabo knjižnega dela ni treba plačevati nadomestila. Pogoje je, da so knjige že v javni domeni ali da avtor uporabo in razširjanje izrecno dovoljuje.

³ Verjetno ni treba opozarjati, da bodo večjega zasluška deležni tisti avtorji, ki pišejo večini všečna besedila. Za lestvico priljubljenosti slovenskih avtorjev glej: <http://home.izum.si/cobiss/nadomestilo/2005/Monografije.htm>.

⁴ Glej: <http://www.omnibus.se/beseda/> ali <http://www.ijs.si/lit/leposl.html>.

Vsi kritiki avtorskega prava pa niso nujno uperjeni proti lastnini. Eden izmed njih je ameriški pravnik Lawrence Lessing, ki se zavzema za »svobodnejše« varstvo avtorjevih pravic, ne da bi se bil zato prisiljen odreči pravici do lastnine. Pri njem torej ne gre za kritiko lastnine, ampak za kritiko avtorskega prava. »Svobodna kultura ni kultura brez lastnine; ni kultura, v kateri

umetniki niso plačani. Kultura brez lastnine ali kultura, v kateri ustvarjalci ne morejo dobiti plačila, je anarhija, ne svoboda. Anarhija pa ni to, kar v tej knjigi podpiram.» (Lessing, 2005: 11) Lessing želi svobodno kulturo, obenem pa se krčevito drži pravice do lastnine. Ne razumem, zakaj bi odsotnost lastnine pomenila, da avtor za svoje delo ne bi bil plačan. Eden izmed načinov bi lahko bil, da je plačan glede na količino porabljenega dela za nastanek določenega izdelka. Ta izdelek bi avtor lahko tudi prodal, vendar bi to v družbi, ki ne bi temeljila na lastnini (Lessing bi jo poimenoval anarhična družba) pomenilo, da dobi enkratno plačilo z opravljenim delom ali enkratno plačilo s posredovanjem svojega izdelka oziroma njegove kopije. Dandanes pa mora vsakdo, ki želi neomejeno uporabljati delo, za to uporabo tudi plačati.

Prvotni zakon o avtorskih pravicah je sprva reguliral le založnike. Lessingu se zdi problematično, da danes regulira založnike, uporabnike in avtorje. Regulira jih zato, ker so z uporabo digitalne komunikacijske tehnologije in predvsem svetovnega spleta vsi trije sposobni izdelovati kopije, bistvo avtorskega prava pa naj bi po njegovem mnenju bile kopije. Po nastanku interneta kopija ne bi smela biti več povod za avtorsko pravo: »Natančneje rečeno, ne smejo biti *vedno* povod za avtorsko pravo.« (Lessing, 2005: 158)

Tu se Lessing vrti v začaranem krogu. Pravi, da večino uporabe avtorskega dela, na primer knjige, avtorsko pravo ne regulira. Če bereš knjigo ali pa knjigo nekomu podariš, te dejavnosti avtorsko pravo ne regulira. »Če knjigo prodate, to dejanje ni regulirano (zakon o avtorski pravici izrecno navaja, da imetnik avtorske pravice po prvi *prodaji* knjige ne sme postavljati nadaljnjih pogojev glede ravnanja s knjigo).« (Lessing, 2005: 159) S ponovno objavo knjige ustvarimo kopijo, zato jo regulira avtorsko pravo. Obstajajo še načini »poštene rabe«, pri katerih je kopiranje sicer prisotno, ki pa jih zakon ne regulira, ker tako zahteva javni interes. Pravila »poštene rabe« se na primer uporabljajo v akademskih krogih, ko je mogoče določene odseke knjige kopirati s pogojem poznejše navedbe avtorstva. Lessingu ti trije načini regulacije (regulirana, neregulirana in poštena raba) ne pomenijo nikakršnega problema. Problem nastane šele pri spremembi materialnih nosilcev avtorskega dela oziroma z nastankom interneta. Pravi, da načini uporabe, ki so bili prej domnevno neregulirani, sedaj postanejo regulirani. Vsaka raba postane predmet avtorske pravice, saj z vsako rabo dobimo tudi kopijo, pravi Lessig. V tem primeru imamo samo še regulirano in pošteno rabo. »Vendar pa pravo namerava regulirati *vsako* transformacijo ustvarjalnega dela s pomočjo uporabe stroja. Ukaza 'kopiraj in prilepi' in 'izreži in prilepi' postaneta zločina.« (Lessing, 2005: 163)

Lessing je na tem mestu spregledal pomembno dejstvo: vsaka raba avtorskega dela je bila predmet avtorske pravice *že pred* nastankom namaterialnih nosilcev. Knjigo si sicer lahko podaril drugemu, vendar si tako svojo možnost neomejene uporabe prenesel na drugega. Te knjige sam nisi mogel več brati. Ko pa narediš kopijo iz neomejene mogoče uporabe ene osebe, nastaneta mogoči uporabi dveh oseb. In prav pred tem varuje avtorsko pravo in ne pred samimi kopijami.

Pomembno je tudi dejstvo, da se je z internetom spremenil sam koncept javnega. Ko knjigo kupiš v materialni obliki, vsekakor lahko z njo počneš, kar te je volja. Lahko jo tudi prepíšeš ali bereš na glas, vsekakor bo to veljalo za neregulirano rabo. Vendar je ta raba neregulirana zato, ker imaš pri tiskani obliki knjige zelo majhne možnosti distribuiranja vsebine širši javnosti. Tudi če boš knjigo bral na glas, te bo lahko slišalo le malo ljudi, možnost prepisov pa je tudi omejena. Na internetu pa lahko to narediš z enim samim klikom. S klikom na miško lahko lastnino narediš uporabno milijonom po svetu.

Lessing se vrti v začaranem krogu prav zato, ker se tako krčevito oprijema same pravice do lastnine, hkrati pa želi večjo svobodo njenih uporabnikov. Lastnina omogoča okoriščanje posameznika na podlagi enkratnega dela še dolgo po tem, ko je njegovo delo že opravljeno. In prav to je namen lastnine. S tega vidika se svoboda uporabnika po nastanku nematerialnih nosilcev ni popolnoma nič spremenila. Več ko je njenih nelegalnih uporab, manj bo legalnih, manjša bo presežna vrednost. Če zagovarjaš lastnino, je popolnoma nesmiselno govoriti o večji ali manjši svobodi v razmerju do lastnine. Pravo je podrejeno logiki trga, je v službi kapitala, intelektualna lastnina pa je v sodobnem svetu najdonosnejši kapital.

4

Informacija je torej tako kot zemlja ali kapital postala oblika zasebne lastnine. Iz interesa, ki stremi k najabstraktnejši obliki lastnine in njeni monopolizaciji, se je skonstruiral razred, ki ga je McKenzie Wark poimenoval vektorialistični. Vektor je virtualno sredstvo, s pomočjo katerega se nekaj premika z enega nosilca ali kraja na drugega, in abstraktna (z)možnost razširjanja. Vektorji komunikacije na primer premikajo ali razširjajo informacijo. Ta razred ustvarja dobiček iz lastninjenja informacije in iz nadzora vektorjev, vzdolž katerih se premika informacija. »Njihova moč je v monopoliziranju intelektualne lastnine – patentov, avtorskih pravic in zaščitene tržnih znamk in sredstev za reprodukcijo njihove vrednosti – vektorjev komunikacije.« (Wark, 2006: 32) Vladavina vektorjev je vladavina vrednosti.

Ker je vrednost informacij odvisna od stalnih hekov, je v interesu vektorialističnega razreda, da vloga presežno vrednost v hekiranje. V nasprotju s kmeti in delavci hekerji niso popolnoma razlastninjeni od svojih lastninskih pravic, vendar morajo kljub temu prodajati svojo sposobnost ustvarjalnega ali umskega dela razredu, ki ima proizvodna sredstva in sredstva za realizacijo vrednosti informacije. Njihove pravice pa spet varuje zakon: »Kadar avtorsko delo ustvari delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca (avtorsko delo iz delovnega razmerja), se šteje, da so materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja na tem delu izključno prenesene na delodajalca za deset let po dokončanju dela, če ni s pogodbo drugače določeno.« (ZASP, 44/2006, čl. 101.) Pri programih, narejenih med delovnim razmerjem, pa se materialne in druge pravice avtorja *izključno* in *neomejeno* prenesejo na delodajalca (ZASP, 44/2006, čl. 112.).

Ker je informacija vhodna in izhodna vrednost heka, je svobodna distribucija informacij ključna za sam njegov obstoj. Zato Wark opozarja na nevarnosti, ki bi lahko posledično izšle iz interesa hekerjev nad prevelikim varstvom intelektualne lastnine. Vsak majhen dobiček, ki ga hek dobi od privatizacije informacije, je podrejen stalni akumulaciji sredstev za realizacijo njene vrednosti, ki so v rokah vektorialističnega razreda. Da bi hekerji zavarovali svojo avtonomijo, so se začeli posluževati določenih mehanizmov, ki ohranjajo prosti pretok informacij, hkrati pa dajejo zaščito pred njihovo privatizacijo oziroma lastninjenjem. Ti mehanizmi so različne licenčne pogodbe, kot sta na primer General Public Licence in Creative Commons Licence. V nadaljevanju bom opisala procese, ki so privedli do nastanka teh licenc.

Proti koncu prejšnjega stoletja je angleški fizik, zaposlen v ženevskem raziskovalnem laboratoriju CERN (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire), prišel do genialne zamisli, ki je s pomočjo računalniško urejene digitalne tehnologije odpravila problem izmenjave informacij med raziskovalci. Zanimalo ga je, kako med različnimi računalniki vzpostaviti omrežje,

ki bi omogočalo njihovo medsebojno komunikacijo. Leta 1989 je objavil predlog, imenovan HyperText, v katerem je oznanil tri revolucionarne ideje na področju digitalne tehnologije. Prva se je imenovala HTML (HyperText Markup Language), ki se uporablja za pisanje spletnih dokumentov, druga je HTTP (HyperText Transfer Protocol) protokol za prenos strani, tretja pa je bila spletni brskalnik, ki sprejema in interpretira podatke ter prikaže rezultate (Formenti, 2005: 97–99). Tako imajo uporabniki dostop do informacij iz kateregakoli računalnika.

Da pa se je lokalni splet ženevskega laboratorija razširil na svetovni splet, ki ga danes lahko uporablja prav vsak, ni bilo odvisno samo od Leejevega izuma. Odločilni dejavnik pri vsem tem je bilo njegovo prizadevanje, da ideja ni postala intelektualna lastnina institucije, v kateri je bil zaposlen. Njegov namen je bil vsakomur omogočiti prosto izmenjavo informacij, saj souporaba idej pospešuje znanstveni in tehnološki napredek. »Sanje izza spleta so bile skupni informacijski prostor, v katerem komuniciramo s tem, da si delimo informacije.« (Bernes-Lee, 2006)

Želja po svobodni izmenjavi informacij in idej pa je nastala že v šestdesetih in sedemdesetih letih znotraj kalifornijske hekerske skupnosti Homebrew Computer Club. Njihov načrt je bil, da velikim korporacijam odvzamejo monopol nad znanjem in to znanje prevedejo tako, da bo razumljivo vsakomur in da bo lahko vsakdo deležen informacijske dobrine (Formenti, 2005: 90). Prepričani so bili, da je ideje in izdelke mogoče izboljšati samo tako, da se izpostavijo javni kritiki in obdelavi. »Hekersko skupnost je namreč gñal izrazito 'anarhičen' duh, saj je imel vsak posameznik v skupnosti svoj osebni 'slog' in okus, ki se je nato utelesil v neki tehnični rešitvi. Izdelki in tehnologije so se prepletali v neskončnem brifkolažu, v katerem so vsi kopirali ideje drugih in jih, če se je dalo, poskušali izboljšati, ne da bi se zato odrekli svojim.« (Formenti, 2005: 91) S pomočjo »komunizma idej«, kot takšen način produkcije poimenuje Formenti, je posledično nastal osebni računalnik in druge strojne in programske tehnologije, ki jih uporabljamo še danes.

Vendar pa se s politiko Homebrew Computer Cluba niso poistovetili vsi takrat delujoči programerji. Med njimi sta bila tudi Bill Gates in Paul Allen, ki sta bila takrat še študenta. Prosto dostopno kodo programskega jezika basic sta prilagodila, jo licencirala in licenco prodala. »Industrija, ki temelji na logiki lastniškega programja, je tako postopoma zavzemala ključne položaje, dokler ni dosegla popolnega nadzora nad informacijsko in komunikacijsko tehnologijo in potisnila na obrobje preostale hekerske kulture ...« (Formenti, 2005: 92).

Če je logika lastniškega programja hekersko kulturo marginalizirala, pa še ne pomeni, da jo je tudi dokončno izkoreninila. Eden njenih najvidnejših pobudnikov je Richard Stallman, okoli katerega se je izoblikovala skupnost, temelječa na načelih proste souporabe in izmenjave informacij Free Software Foundation, ter projekt GNU.⁵ GNU je operacijski sistem, ki je nastal s preoblikovanjem določenih prostih kod operacijskega sistema UNIX in se imenuje prosto programje (free software). Ko uporabijo besedo prosto, mislijo svobodo in ne cene. Beseda *free* lahko v angleščini pomeni svobodo ali brezplačnost, zato pogosto pride do zamenjave, posledično ljudje mislijo, da je programje tudi zastonj. Beseda prosto pomeni, da je programska koda dostopna vsakomur, to pomeni, da jo lahko vsak svobodno preoblikuje in razširja. Kljub temu pa lahko avtor prostega programja za svoje ustvarjalno delo zahteva denar, ki pa mu ne priteka v nedogled še dolgo let po opravljenem delu, tako kot mu to omogočajo avtorske pravice.

Če programje objaviš v javni domeni, ga lahko avtorsko zaščitiš ali pa ne. Če tega ne storiš, obstaja nevarnost, da kdorkoli ta program predela in ga tudi avtorskopravno zaščiti. S tem se prekine mreža proste uporabe programske opreme. Skupnost je torej razmišljala, kako zaščiti-

⁶ <http://www.gnu.org/licenses/licenses.html#WhatIsCopyleft>.

⁷ Za natančnejšo vsebino licence glej: <http://www.gnu.org/licenses/gpl.html>.

⁸ <http://creativecommons.si/>.

ti idejo ali informacijo, da se je ne bi polastili drugi in jo podredili zakonu avtorskih pravic. V ta namen so izdelali licenco GPL (General Public Licence) in metodo *copyleft*. *Copyleft* je splošna metoda, s pomočjo katere program postane prosti program in zahteva, da so vse spremenjene ali razširjene verzije tega programa tudi prosti programi. »Razvijalci lastniškega programa uporabljajo *copyright* za odvzem uporabnikove svobode; mi uporabljamo *copyright*, da jim zagotavljamo svobodo. Zato smo preobrnili ime, spremenili smo '*copyright*' v '*copyleft*'.⁶ Tudi licenca GPL zagotavlja prosto uporabo programa. Če je delo licenčno zaščiteno, to pomeni, da lahko program kopiraš, spreminjaš ali razširjaš. Spremenjen program lahko ponudiš javnosti zastonj ali za plačilo, vendar v obeh primerih samo pod pogojem, da *uporabniku ponudiš iste pravice, kot jih imaš sam*. S tem se program zavaruje pred tem, da bi postal lastnina.⁷

Model licenciranja Free Software Foundation je inspiriral tudi druge ustvarjalce, ki niso nujno programerji, da so razvili podobne modele. Poleg tega, katera avtorska dela varujejo, se med seboj razlikujejo glede na stopnjo ujemanja z GPL. To pomeni, da obstajajo različne vrste omejitev, ki jih lahko postaviš originalnemu ali derivativnemu delu, in različna sovpadanja z obstoječim pravnim redom. Glede na filozofijo posamezne licence pa jih lahko razdelimo samo v dve vrsti: na tiste, katerih namen licenciranja je onemogočanje lastnine, in tiste, katerih namen je zgolj razširiti ali fleksibilizirati lastninsko pravico *copyrighta*. Ena slednjih je tudi licenca Creative Commons (CC), ki jo je leta 1995 ustanovil omenjeni pravnik Lawrence Lessing. Licenco CC so lani prilagodili slovenski pravni zakonodaji.⁸ Izbiraš lahko med šestimi licencami, glede na to, ali želiš dopustiti, da tvoje delo uporabljajo za komercialne namene, da tvoje delo uporabniki tudi predelujejo in da ne/predelano delo distribuirajo ali dajo v najem z istimi pogoji kot izvirno avtorsko delo. V nobeni izmed verzij se ne moreš odreči pravici do priznanja avtorstva.

5

Želja hekerskega razreda je torej osvobajanje vektorjev iz poblagovljenja. Z nastankom interneta je postalo mogoče, da ima lahko vsak posameznik ali skupina nadzor nad določenimi vektorji, s katerimi se doseže časovna in prostorska distribucija informacij in posledično tudi njihova vrednost. Zato so v Slovenji s strani pobude posameznikov, politično angažiranih skupin ali nevladnih in neprofitnih organizacij nastali različni internetni strežniki in portali, ki so namenjeni informiranju posameznikov o aktualnih političnih ali kulturnih dogodkih, objavi prezrtih ali politično spornih besedil, teoretičnim razpravam, izobraževanju in odpiranju možnosti za formacijo začasnih mrežno organiziranih skupin. Od drugih internetnih medijev se razlikujejo po tem, da:

- ponujajo s strani ostalih medijev marginalizirane ali zamolčane vsebine;
- spodbujajo kritične teoretske refleksije na aktualne politične in ekonomske dogodke;
- je njihov namen zgolj informiranje, ne pa ustvarjanje presežne vrednosti iz informacije;
- je struktura delovanja mrežna, kar pomeni, da so k sooblikovanju vsebin povabljeni vsi (mnogi mnogim in ne eden mnogim);
- se lahko sredstev za realizacijo vrednosti poslužuje vsakdo – nemogoče jih je monopolizirati kot lastnino;

⁹ <http://www.ljudmila.org/index.php>
Zaradi omejenega prostora sem v članku navedla le drobec vseh Ljudmilinih storitev in dejavnosti.

¹⁰ <https://wiki.ljudmila.org/index.php/Misija>.

¹¹ http://www.ljudmila.org/index/index.php/Glavna_stran.

¹² <http://www.kiberpipa.org/>.

¹³ <http://www.kiberpipa.org/index.php?module=ContentExpress&file=index&func=display&ceid=1&meid=39>.

¹⁴ http://www.dostje.org/Aktualno/aktualno_frames.htm.

¹⁵ <http://www.dostje.org/Prekla/>.

- s pomočjo tematsko specifičnih forumov odpirajo javni politični prostor, spodbujajo javne razprave in ustvarjajo virtualne skupnosti s svojstvenimi etičnimi pravili;
- ne podpirajo filozofije intelektualne lastnine;
- podpirajo odprtokodne programske rešitve;
- so njihovi portali licencirani z GPL ali CC in zaščiteni z metodo *copyleft* ali *anti-copyright*;
- je posamezni portal vsebinsko nemogoče kategorizirati s svojstvenim atributom.

Večina teh portalov gostuje na strežniku Ljudmile,⁹ ki se opredeljuje kot digitalni laboratorij »... ki vse od svojih začetkov v letu 1994 razvija svoje dejavnosti in storitve na področju novih medijev za potrebe umetniških, kulturnih, izobraževalnih in civilnodružbenih projektov, organizacij in posameznikov.«¹⁰ S

svojim delovanjem želi spodbuditi družbene razprave o vlogi in pomenu ustvarjalnosti in spoštovanju ustvarjalnih dosežkov v spremenjenih okoliščinah ustvarjanja, ki jih je prinesel razvoj digitalnih tehnologij. S tem namenom omogočajo prosto in neomejeno objavo vsebin na svetovnem spletu, gostovanje domen (razen tistih s končnico *.com* – commercial) ter spodbujajo rabo široke palete proste programske opreme na strežniku in odprtokodna spletna kolaborativna orodja. Na svojem rizomatično urejenem portalu ponujajo tudi spletni informator, kjer je mogoče vsakomur javno objaviti (preverjeno) informacijo iz vsebin s področja kulture, umetnosti, informacijskih tehnologij, kulture novih medijev in civilnodružbene problematike.

Poleg informacij lahko posameznik na spletni strani Index prohibitorum javnosti ponudi tudi svoje neobjavljene ali zavrnjene članke. »Internetno stran INDEX prohibitorum urejajo slovenski časopisi in revije z odločitvami, da ne objavijo spisov, člankov ali informacij, ki jih najdete na tej strani. Stran smo odprli za vse zavrnjene avtorje in avtorice, da bi spodbudili javno razpravo ter javnosti omogočili dostop do teh prispevkov.«¹¹ Filozofijo obstoja strani nazorno prikazuje eden izmed neobjavljenih člankov s pomenljivim naslovom »Kdo se boji avtonomije novinarjev?«.

Ljudmila med drugim sodeluje tudi z multimedijskim centrom Kiberpipa,¹² ki ponuja internetni dostop, program izobraževanja, temelječ na odprti kodi (predavanja je mogoče poslušati pozneje z interneta), galerijo digitalne umetnosti, muzej računalniške tehnologije, videoprodukcijski laboratorij in program dogodkov, predavanj, predstavitev in projekcij, zasnovanih na interakciji znanosti in umetnosti. Trudijo se tudi za krepitev skupnostnega duha, tako v samem kolektivu prostovoljcev kot tudi z zunanjim svetom s pomočjo svojih vsebin. »Skozi interakcijo med umetniki, znanstveniki, medijskimi aktivisti in teoretiki razvijamo kreativno kritično obravnavo kulture novih medijev in sodobnih informacijsko komunikacijskih tehnologij.«¹³ Pomemben del njihovih prizadevanj je uporaba in popularizacija prostih orodij in operacijskega sistema GNU/Linux. Portal je zaščiten z metodo *copyleft* in pod sloganom »Cyberpipe / all our code are belong to you«.

Zamolčane informacije o dogodkih, povezanih s političnim aktivizmom, so dostopne na portalu mreže aktivistov Dost je!, ki soustvarjajo »svet mnogoterih svetov«¹⁴ in se zavzemajo za »zavezništvo mobilnih in mnogoterih«.¹⁵ Na njem lahko izveš, kdaj se pripravljajo demonstracije, parade, manifestacije in druge politične aktivnosti, prebereš informacije o aktualnih

¹⁶ <http://www.krtaca.si/o-krtaci>.

¹⁷ <http://tovarna.org/>.

¹⁸ <http://www.metelkova.org/>.

¹⁹ <http://www.ruleless.com/portal/default.php>.

dogodkih predvsem glede problematike migracij in oseb brez papirjev v Sloveniji, si ogledaš dokumentarne posnetke v produkciji KUD Gmajna in Dostje TV, ali pa naročiš organsko pridelano kavo, katere izkupiček je namenjen zapatistični skupnosti. Nekatere strani so izdelane s prostim programjem, imenovanim SPIP, zaščitenim z licenco GPL, besedila in druga gradiva pa so distribuirana pod licenco CC.

Spletni portal Krtača se opredeljuje s svojstveno etiko, kot »... kritični skupnostni portal, zavezan zgolj najbolj elementarni etiki javnega nastopanja, etiki 'dobro rečenega'«. ¹⁶ Posamezniki lahko tu objavljajo novice, kritične komentarje, članke, recenzije, teoretske tekste ali pa napovedujejo dogodke. Ustvarjajo lahko tudi osebne ali kolektivne bloge in s somišljeniki vzpostavijo uporabniške skupine.

Pomemben dejavnik pri oblikovanju javnega prostora so portali, namenjeni poročanju o dejavnostih raznih začasnih ali malo manj začasnih avtonomnih sfer, kot sta trenutno Tovarna Rog ¹⁷ in Metelkova mesto. ¹⁸ Spet drugi se porajajo za objavo kritičnih refleksij posameznikov, skupin ali gibanj, ki jih družijo podobno politično mišljenje, kot je na primer Anarhistični portal. Tu je mogoče prebirati izbrane tekste na temo anarhizma, objaviti članek ali pesem, sodelovati v forumu, poslati odprto pismo vladi ali pa izdelati svoj virtualni grafit. Njihova stran je zaščiten z metodo *anti-copyright* in pod sloganom »Shall not rull & not be ruled«. ¹⁹

6

Omenjeni primeri so le peščica izmed številnih soustvarjalcev alternativnega ekonomskega in političnega modela delovanja na svetovnem spletu. Če boste čez nekaj časa poskušali slediti povezavam, teh portalov morda ne bo več. Zagotovo pa bodo nastali novi, izstopajoči s svojstvenimi vsebinami, strukturami, načinom delovanja, organizacijo, normami in vrednotami. Kljub svoji edinstveni usmerjenosti pa se vsi križajo v politično pomembnem vozlišču: v omogočanju nastanka novih subjektivnosti, ki se upirajo totalizacijam reprezentacij. S pomočjo digitalne mreže se ustvarjajo zgolj trenutna združenja, na podlagi podobnega načina mišljenja in želje po podobnem ustvarjanju ali delovanju. In razblinijo se takoj, ko teh dejavnikov ni več, ali pa nastanejo novi. Posameznik se lahko v virtualnem svetu subjektivizira samo če *in kakor* deluje. To, kar hacker vedno znova producira s svojim delovanjem, je on sam.

Literatura

FORMENTI, C. (2005): *Ne-ekonomija. Digitalna ekonomija in paradoksi intelektualne lastnine*. Ljubljana, Krtina.

LESSING, L. (2005): *Svobodna kultura. Narava in prihodnost ustvarjalnosti*. Ljubljana, Krtina.

LIANG, L. (2004): *Guide to open content licenses*. V: 1.2. Rotterdam, Piet Zwart Institute.

MARX, K. (1961): *Kapital. Kritika politične ekonomije*. Ljubljana, Cankarjeva založba.

MCKENZIE, W. (2006): *Hakerski manifest*. Zagreb, Multimedijalni institut.

PROUDHON, P. J. (1970): *What is property? An inquiry into the principle of right and of government*. New York, Dover.

ZAKON o avtorskih in sorodnih pravicah, ZASP (2006), Uradni list RS, št. 44.